

Андријана Р. МАКСИМОВИЋ*

Државни универзитет у Новом Пазару

Адем А. ПРЕЉЕВИЋ**

Државни универзитет у Новом Пазару

„УМРЕЖЕНИ ИНДИВИДУАЛИЗАМ“ – ЈЕДАН ИЗАЗОВ ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ

Апстракт: Успон дигиталних технологија од друштва је направио потпуно другачији амбијент за живот, а од појединца оквир за неговање измењених животних навика. Трансформација друштвених односа коју са собом носи дигитализација најбоље се приказује кроз концепт „умреженог индивидуализма“. Циљ рада је да се укаже на основне карактеристике овог феномена, али и на његову друштвену условљеност. На основу разматрања различитих теоријских приступа, аутори учожавају да се умрежени индивидуализам користи као главна аналитичка јединица у разумевању организације друштва. У том измењеном разумевању, појединац се поставља као аутономни центар заједница које се одликују слабијом повезаношћу у односу на своје претходнице. У раду се поставља питање на који начин слабија повезаност утиче на социјални капитал и његов изглед у патнамовском смислу повезујућег и премошћујућег капитала. Комуникација и интеракција опстају као важни елементи свакодневног живота, али се одвијају унутар линија лавних мрежа. Разматрање новог типа друштвених односа путем тзв. мрежне анализе отворило је простор за разумевање односа традиционалног и модерног друштва и то у правцу њиховог међусобног прожимања и допуне.

Кључне речи: дигитализација, друштвени односи, мреже, социјални капитал, „умрежени индивидуализам“.

УВОД

Процес модернизације у другој половини двадесетог века учинио је да се друштвени односи све више индивидуализују. Индивидуализација друштвених односа на општем нивоу се појачавала као одговор на њено искорењивање из ужих контекста друштвене интеракције. Слабљење и површност веза, отуђење индивидуа и фрагментација друштвеног система (Granovetter 1983) одавно су пронашли своје место на страни последица које је са собом донело модерно друштво. Највидљивији показатељ промена је друштвена структура која се из претежно вертикално-хијерархијске трансформише у мрежну структуру. Иако доста критиковане, и то нарочито са становишта да су примарне групе и даље задржале онај значај који су имале, постало је јасно да су ове идеје добиле на значају због суштинског неразумевања слабих веза. Зато, озбиљно

* Доцент, ORCID 0000-0001-5613-7821, amaksimovic@np.ac.rs

** Доцент, ORCID 0000-0001-8386-1364, apreljevic@np.ac.rs

схватајући критику да деветнаести век и даље доминира у разумевању друштвених категорија и саме друштвене организације (Тили 1997), у раду дајемо преглед теорија које указују на незаменљиву функцију веза и мрежа и за индивидуе и за друштво.

„Умрежени индивидуализам“ је нови образац мрежне друштвености. Различити структурални фактори довели су до трансформације друштвености - из непосредног у посредни модел друштвености. Један од таквих фактора је, можемо слободно рећи и, хетерогенизација друштвених улога појединца или, како Турза истиче, хетерогенизација делања (Турза 1998). Циљ рада јесте да укаже на основне карактеристике феномена одређеног као „умрежени индивидуализам“ и на његову друштвену условљеност.

У раду се подвлачи да технологије нису узроци већ пратиоци описаних трансформационих процеса. Као што ћемо видети, са развојем интернета појединци креирају нове везе али и надопуњују старе. Друштвени медији нуде појединцима мигућности за другачију организацију живота и одабира животног стила кроз широко поље комуникације. Оквир таквих друштвених медија је, заправо, умрежавање као важан ресурс за успостављање везе (Praprotnik 2019). Интернет не ствара нови образац друштвености заснован на умреженом индивидуализму, он само обезбеђује материјалну подршку за ширење умреженог индивидуализма (Castells 2001). Нови тип друштвених односа се све више ослања на појединца па отуда раст индивидуализованих форми живота. Мрежна друштвеност је повезана са све већом улогом информација и њиховим утицајем на различите аспекте макро-социјалног живота, гледано опште, али и дубоко продире у ткиво друштвеног живота и механизме социјализације (Rychłowska, Niesporek 2023).

Оно што је за нас кључно и представља значајан део овог рада јесте то да дигитализација игра значајну улогу у процесу реукорењавања измењених образаца друштвених односа и друштвене структуре. Прелазак са заједнице на мрежу као кључну форму организације био је неопходан да би се разумеле нове форме друштвене интеракције (Peračković, Petrinjak 2021). Стога смо за предмет рада поставили сагледавање „умреженог индивидуализма“ и као изазова дигитализације, али и међусобне условљености овог обрасца друштвености и дигитализације. Однос дигитализације и умреженог индивидуализма у раду сагледавамо кроз теорију актер мрежа у овире које се наглашава дејство нељудских актера на обликовање људских активности. У првом делу рада указаћемо на различита теоријска тумачења „умреженог индивидуализма“, а потом и на мрежне приступе који различито постављају анализу друштвене интеракције. Овде мислимо и на приступе којима су друштвена структура и друштвена интеракција у фокусу, али и на оне који се баве ресурсима, тј. социјалним капиталом који се кроз ове мреже формира.

„УМРЕЖЕНИ ИНДИВИДУАЛИЗАМ“ – РЕДЕФИНИСАЊЕ КЛАСИЧНИХ МОДЕЛА ДРУШТВЕНОСТИ

Измењени образац друштвености све више се поставља у виду тзв. умреженог индивидуализма. Овај образац друштвености представља спој два процеса (Петровић 2008). Први је процес индивидуализације, који је довољно нагризао традиционалне заједнице да се може рећи да представља једног од главних актера настанка

новог обрасца друштвености. Други је процес подруштљавања индивидуализованих појединаца кроз мреже. Уколико бисмо пошли од неке опште дефиниције процеса индивидуализације, видели бисмо да је реч о противречном процесу будући да у себе укључује и напуштање традиционалних облика сигурности и старања, али и да повлачи за собом реверзибилан процес подруштљавања на новим основама удруживања (Lash 2002; Bek 2001). Процес индивидуализације условљен је низом фактора: од измењених односа капитала и рада услед промена на тржишту рада, преко кризе патријархалности, образаца урбанизације до опадања поверења у државне институције и промењених образаца удруживања.

Процес подруштљавања индивидуализованих појединаца кроз мреже представља процес поновног друштвеног укореењавања. Основу новог укореењавања према Гиденсу (1998) представља поверење које се једним делом производи кроз друштвене везе обликоване у контексту заједничког присуства, а другим делом кроз развој веровања у апстрактне системе. Посебно је важно разумети овај други део оформљења поверења кроз апстрактне системе. Развој веровања у апстрактне системе није једноличан. Напротив, они најпре искорењују да би постали средство новог укореењавања кроз прихватање њихових предности.

Да бисмо боље разумели нове обрасце друштвености и то зашто класичне моделе друштвености, гледано из њиховог угла, треба осудити на музеј старина, на овом месту указујемо на следеће класичне приступе: Диркемов, Тенисов и Веберов приступ. Критикујући социолошки биологизам и индивидуални психологизам, Диркем је свој теоријски систем утемељио на ставу да појединци не условљавају друштвено збивање, већ је друштвено збивање то које примарно обликује човека и усмерава његово деловање. Из оваквог става је проистекла његова подела на два типа друштва: примитивно друштво (механичка солидарност) и цивилизовано друштво (органска солидарност). У механичкој солидарности појединац је потпуно потчињен друштву. Органска солидарност, изникла из потребе за узајамним услугама, почива на индивидуализму као моралном начелу (Барнес 1982). Специфичност овог индивидуализма лежи у томе што он не даје право појединцу да неограничено тежи остваривању својих жеља и интереса, већ је он, пре свега, обавеза појединца да индивидуализира себе интензивном специјализацијом како би дао што већи допринос друштву. Уколико индивидуализам не би био ограничен на овај начин, врло лако би се претворио у хедонистички индивидуализам, који никада не би могао довести до солидарности и међусобне повезаности људи.

Према Фердинанду Тенису, сви друштвени односи проистичу из друштвене воље, и то, из два основна њена облика: органске и рационалне воље. Из ова два типа воље произашла су и два основна облика удруживања људи – заједница и друштво. Из органске воље (извире из осећања симпатије према партнеру) настаје заједница, а рационална воља (има корен у рационалном размишљању људи) је основ за настанак друштва. У Веберовском смислу, индивидуализам као слободна воља човека и његово делање је основ настанка свих друштвених појава. Следећи Тениса, Вебер солидарне односе (све друштвене односе дели на конфликтне и солидарне) дели на заједницу (заснована на субјективном осећању учесника) и друштво (засновано на рационално мотивисаном компромису интереса) (Пешић 1998).

Оваква поставка облика друштвености чини се статичном и недовољном за разумевање савремених образаца. Оног тренутка када ови приступи нису били у стању да иду у корак са динамичким карактером друштва, почели су да се проглашавају архаичним разумевањем. Мрежни приступ је, заправо, покушао да своје предности прикаже на оним пољима која су слабе тачке традиционалног приступа – уместо традиционалних заједница које заробљавају појединца, треба примат дати великим заједницама, срединама, у којима појединци, не само да нису усамљени и изгубљени, већ кроз тзв. Ја мреже (Петровић 2009) изграђују и учвршћују свој идентитет. На овај начин се кроз мрежни приступ отвара простор за разумевање односа традиционалног и модерног и то, кроз однос сарадње и допуне једног другим, а никако однос искључивања.

Мреже, организоване око избора и стратегија актера, према Кастелсу (2001), све више одузимају примат месту као изворишту друштвености. У оваквом измењеном облику организације, појединац је тзв. аутономни центар који је у интеракцији са разним својим технолошким верзијама. У новим облицима организације друштвеног живота нагласак је на персоналној аутономији која омогућује већу видљивост умреженог индивидуализма (Rainie - Wellman 2012).

Пре него истакнемо како је изгледало то померање од традиционалних заједница ка мрежама као облику организације, треба нагласити да умрежени индивидуализам није настао као креација нових технологија, већ су оне само представљале плодно тло за његов настанак, раст и развој.

ОД ГУСТО ПОВЕЗАНИХ ЗАЈЕДНИЦА КА СЛАБИЈЕ ПОВЕЗАНИМ ПЕРСОНАЛНИМ МРЕЖАМА

Термин друштвена мрежа се користи да означи сложену групу односа између чланова одређеног система. Реч је, дакле, о скупу актера и веза које међу њима постоје.¹ Heaney и McClurg (2009) истичу да анализа социјалних мрежа данас подразумева низ методских приступа који испитују обрасце повезивања између индивидуа и институција током њихових свакодневних активности. Координација, кооперација и поверење су само неки од важних елемената без којих је немогуће анализирати друштвене мреже. Врсте веза и типови повезаности људи у мрежама представљају значајне одреднице моћи коју актери могу да постигну (Кноке 2003).

Јаке везе подразумевају већу временску и емоционалну повезаност. Према Грановетеру, „снага везе је комбинација количине времена, емоционалног интензитета, интимности и реципрочних услуга које карактеришу везу“ (Granovetter 1973). Сразмерност количине времена, емоционалног интензитета и интимности са снагом везе, одсликава се кроз став да људи који су међусобно слабо повезани, крећу се у различитим социјалним круговима (Granovetter 1982). Има и оних који јачину везе постављају зависном од фреквентности интеракције (Homans, 1974). Све ово указује да су се јаке везе образовале преко слабих веза и јаке везе не би ни производиле густу мрежу да нема слабих веза (Шкорић 2006).

1 Сматра се да је термин „социјална мрежа“ први употребио Барнс (Barnes 1954): Class and committee in a Norwegian Island parish. *Human Relations* 7 (1): 39-58. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/001872675400700102>

Увод у оснаживање концепта „слабих веза“ представљали су радови Рапопорта и Хорвата (Rapoport - Horvath 1961) кроз које се наглашавао значај употребе математичких модела у опису друштвених структура. Реч је, заправо, о социограму који преко односа између различитих парова унутар једне популације долази до описа те популације. Предмет интересовања ове двојице теоретичара били су велики социограми, који, иако представљају веома комплексне структуре, омогућају испољавање занимљивих особина. Посебно је важно што су постављали разумевање односа унутар мрежа на тај начин да су се кретали од јаких ка slabим везама. Ови елементи у посебно важни, будући да се наводе као претече мрежне анализе (Granovetter 1973).

Једну од најутицајнијих теорија о снази „слабих веза“ развио је амерички социолог Марк Грановетер. Овај теоретичар је отворио ново разумевање повезивања индивидуе кроз концепт „слабих веза, сматрајући да су слабе везе од круцијалног значаја, посебно када је реч о индивидуалним инструменталним потребама, али и о укупној друштвеној кохезији (Шкорић, Томашевић 2011). Јаке везе унутар друштвених мрежа, за Грановетера, имају већи значај од слабих, али је, када је реч о информацијама, ситуација обрнута. Управо слабе везе одређују могућности ширења информација у великим друштвеним структурама. Слабе везе имају бољу стратегију за приступ ресурсима изван друштвеног круга, али јаке везе су лакше доступне и јаче мотивисане да помогну (Granovetter 1983).

Бројни аутори су на слабе везе гледали као на једну од последица процеса модернизације. Главна хипотеза ових схватања је била да модерно друштво за собом повлачи слабљење веза међу људима и да то за последицу има издељеност и слабљење система. Грановетер је својом теоријом о снази слабих веза покушао да ублажи овакве осуде слабих веза, подвлачећи њихов значај за индивидуе и друштво (Granovetter 1982).

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА У ФУНКЦИЈИ ОБЛИКОВАЊА ДРУШТВЕНЕ СТРУКТУРЕ

Пристуци у тумачењу односа друштва и дигиталних технологија постају све стратификованији. Они се крећу у распону од теорија глобалне информационе економије, умреженог друштва и нових облика моћи, преко теорија актер-мрежа и теорија дуалне природе интеракције са интернетом, до приступа дигиталног надгледања и дигиталног утеловљења (Lupton 2014). Све више се истиче да су Интернет и друге дигиталне технологије такви чиниоци који пре свега утичу на обликовање архитектуре избора (Rychłowska, Niesporek 2019). Интернет и комуникационе технологије су произвођачи и два типа мрежа у окриљу породице као примарне друштвене групе: интерна и екстерна породична мрежа. Прва се састоји од мрежних односа унутар породице, а друга у повезивању породице са другим групама, институцијама (Eklund, Sadowski 2021).

Однос дигитализације и умреженог индивидуализма посебно ћемо сагледати кроз теорију актер мрежа у овире које се наглашава дејство нељудских актера на обликовање људских активности. Специфичност ове теорије огледа се у томе што

се у њеном епицентру налази искључиво мрежа која обједињује актере и структуру кроз њихово коначно укидање (Петровић 2007). Друштвена мрежа се према овом приступу не може свести на просту интеракцију међу људима, већ је саткана од бројних материјала и честица који обликују то друштвено. Људи су, заправо, само један од конститутивних елемената мрежа.

Посебан допринос у разумевању односа који смо поставили дао је Кастелс истичући важност информационо-комуникационих технологија без којих би друштвене мреже остале немоћне да обликују друштвену структуру. Иако се може рећи да мреже постоје откада постоји и друштво, такав облик организације друштва ипак је стекао своју доминацију тек крајем двадесетог века. Према Кастелсу способност мрежа да уведе нове актере у процес друштвене организације подударала се са технолошким променама. Пре него што мрежа постане актер, структура и актер се спајају у једно (Castels 2004). Мрежа није безлични систем, већ је чине људи организовани око интереса и повезани акцијама, због чега би ову форму пре назвали мрежно-акциони актер (Latour 2005). „... Међусобним повезивањем и планирањем пројеката са више извора постојања, појединци су формирали мреже независно од својих личних ставова или веза с овом или оном организацијом“ (Кастелс 2018). Овакво унутрашње устројство организације друштва омогућила је суштинска развојна компонента, која се у једном тренутку претворила и у друштвену парадигму, а која је у теорији одмах била препозната као информационализам² (Петровић 2007), захваљујући својим суштинским обележјима. Промена друштвене парадигме огледала се и у јачању нове класе, тзв. нетократе, али и кроз све јачу умреженост појединих друштвених структура. Тако се обликовала нова друштвена структура – умрежено друштво. У умреженом друштву, немају сви актери подједнаку улогу – разликују се они који су умрежени од оних који су ван мреже. Оваква подела актера своје основе црпи из, како Кастелс истиче, најновије међународне поделе рада (Castels 2000a), која препознаје четири врсте произвођача: произвођачи засновани на информацијском раду, произвођачи засновани на јефтиној радној снази, произвођачи сировина и они који се ослањају на обесмишљеној радној снази.

Теорија комплексности Џона Урија, која би се на први поглед могла окарактерисати као системска (Петровић 2007), ипак даје важан допринос мрежном приступу. Ова теорија би се, заправо, могла поставити као теорија оживљавања класичних поставки позитивизма, и то, посебно кроз принцип, да природне науке могу послужити као модел друштвеним наукама, тј. кроз занемаривање поделе између природних и друштвених наука (Urry 2003). Комплексност испитује на који начин елементи система могу кроз интеракцију развити колективне образце и правила, која онда својом унутарњом логиком превазилазе елементе чијом су интеракцијом и настала. Друштва више немају искључиво друштвену природу и константно се производи њихова удаљеност од стања равнотеже за коју су

2 Информационализам се темељи на технолошкој парадигми која за своју основу има у побољшању човекове способности за обраду и дељење информација. Развојем информационализма као парадигме настаје умрежено друштво као доминантни начин организације друштва (Himanen 2001).

одговорне различите самоорганизујуће мреже (Уггу 2005). Мреже нису стабилне структуре друштва а тиме ни односи међу њима. Односи између мрежа су посебно важни јер они одређују динамички карактер друштва и, у том смислу, Кастелсово схватање умреженог друштва делује статично и ограничено у објашњењу ових релација. Зато Ури (2005) радије користи категорију флуид него мреже: „Флуиди су последица деловања људи на основу локалних информација и односа“. На основу оваквог деловања, успостављају се флуидни системи као креатори сопственог контекста, на које контекст у оквиру којег настају има врло мали утицај или уопште нема утицаја.

Као што можемо да приметимо, поимање мрежа се кроз ова два приступа разликује с обзиром на њихову улогу у односу друштвена структура и актер. Ури структуру и актере види као нераскидиво повезане и међусобно условљене, а мреже чине оквир у којем се њихова спојеност и прожимање одвијају. С друге стране, Кастелс јасније истиче улогу и место мрежа. Наиме, мреже су овде основа друштвеног структурирања и оне имају одлучујући утицај на актере. Прво становиште, како видимо, као одлучујуће у обликовању и друштвене структуре, али и мрежа, види актере. Овде бисмо, заправо, пре истакли однос актери- мрежа, него структура – актери. Друго становиште недвосмислено даје примат мрежама и у односу на структуру и у односу на актере. Тако је информационализам, за разлику од индустријализма, на јасан начин показао да више позиционирани на хијерархијској лествици вертикалне димензије друштвене структуре, нису више они који у својим рукама имају технологију, већ они који су у рукама технологије.

„УМРЕЖЕНИ ИНДИВИДУАЛИЗАМ“ И СОЦИЈАЛНИ КАПИТАЛ

При разматрању односа умреженог индивидуализма и социјалног капитала посебно је важно истаћи да основу друштвеног капитала заправо представљају друштвени односи. Тако је за Лина (Lin 2003) друштвени капитал својеврсно улагање у друштвене односе са очекиваном добити. Врло често се концепт друштвеног капитала користи са циљем да открије друштвену природу неког процеса, а према неким ауторима, друштвени капитал указује, пре свега, на друштвене ресурсе који појединцима омогућавају да остваре своје циљеве (Голубовић 2008). Размимоилажења око поимања друштвеног капитала углавном настају када се постави питање повезаности између актера, или према Барту (2001) шта значи бити „боље повезан“. За нас је посебно интересантан онај аспект који упућује на важност концепта социјалног капитала у контексту његове употребе у објашњењу како друштвене везе утичу на актере³ и како ти актери користе друштвену организацију да остваре своје интересе. С обзиром на велики број разумевања улоге друштвене мреже у самом обликовању друштвеног капитала, ми смо се посебно определили за оно схватање које друштвени капитал пре свега дефинише као индивидуално креирани

3 За Колмана (Coleman 1990) друштвени капитал (обавезе, информациони канали, поверење, норме и сл.) извире из структуре друштвених мрежа.

ресурс, а о којем смо више говорили у претходним деловима.⁴ У контексту Патнамове типологије, реч је о премошћујућем друштвеном капиталу будући да је на основу наведених особености реч о стварању вредности кроз повезивање појединаца у различите друштвене мреже (Петровић 2012). Мрежно заснованом облику социјалног капитала претходио је образац друштвености, који такође своје постојање црпи из мрежа – „мрежна друштвеност“ (Wittel 2001).

Неки теоретичари (Garguilo, Benassi 2000; Uzzi 1999) управо кроз теорије слабих и теорије јаких веза показују како друштвене мреже и односи могу да утичу на друштвену корист преко преноса информација. Други, пак, узимајући за основу пренос информација између чланова, различито виде затворене мреже: од тога да обезбеђују бољу основу за сарадњу до тога да су тло ригидности (Coleman 1990; Burt 1992). Барт (1992) прави разлику између густих и ретких мрежа. Важност ове његове класификације се огледа у томе што се њоме наглашава начин на који су различити делови мреже повезани. Густе мреже су саткане од слабих веза између чланова различитих група, док су ретке мреже оне у којима ова веза не постоји. Проток информација из једног дела мреже у други онемогућује стварање тзв. структурне празнине⁵ у мрежи. Структуралне празнине или рупе представљају празне просторе друштвене структуре. Реч је, заправо, о месту у мрежи где посредовање између актера може створити неку вредност. (Burt 2005). Вредност структуралних рупа је у томе што оне издвајају преносиве изворе информација. Померање од густо повезаних и простором ограничених заједница према слабије повезаним персоналним мрежама није довело до губитка друштвеног капитала. Комуникација и интеракција су и даље важни елементи свакодневног живота, али се одвијају кроз обрасце лабавијих мрежа (Rainie, Wellman 2012).

Међу разлозима због чега ресурси укореењени у друштвене мреже производе социјални капитал, осим бољег протока информација, истичу се: лакше преносење утицаја, потврђивање друштвених заслуга појединца и оснаживање идентитета кроз друштвену мрежу (Lin 2001: 20). Један облик мрежног капитала је виртуелни друштвени капитал⁶. Његова особеност се огледа у чињеници да овог облика социјалног капитала нема непосредно без Интернета, а посредно ни без људи који имају приступ и знају да га користе (Петровић 2012). Реч је о облику друштвеног капитала који настаје кроз друштвене односе који се успостављају и одржавају на Интернету. Када се приступа објашњењу природе везе између

4 Разликују се два основна схватања друштвеног капитала с обзиром на различит однос према улози друштвене мреже. Једно је оно које друштвени капитал одређује као индивидуално креирани ресурс (индивидуалистичко), а друго је оно где се друштвени капитал представља као колективно креирани ресурс (Wellman и др. 2001).

5 Функција тзв. структурних пукотина унутар друштвене структуре је, према Бурту, „да стварају компетитивну предност за оног појединца чија се мрежа протеже изнад пукотина“ (Burt 2002).

6 Овде треба указати на разлику између виртуелног и технолошко – мрежног капитала с обзиром да нису ретка поистовећења ових облика мрежног капитала. Док је у виртуелном капиталу Интернет кључни фактор његовог настанка, у технолошком облику мрежног капитала Интернет представља само инструмент преко којег се он активира. Осим ове разлике, треба напоменути и суштинску разлику: виртуелни друштвени капитал је укореењен у виртуелним друштвеним мрежама, а технолошк-мрежни капитал у реалним мрежама.

интернета и друштвеног капитала посебно долази до изражаја дуална природа интернета: с једне стране, он је канал за посредовање комуникације на даљину, а с друге стране, представља виртуелни простор за одржање већ постојећих и успостављање нових друштвених односа (Петровић, Томић 2012). На подлози ове дуалне природе интернета настале су и његове основне функције: трансмисиона и прокреативна. У контексту друштвеног капитала посебно је важна прокреативна функција интернета јер се вршећи ову функцију претвара у виртуелни простор у оквиру којег се развија друштвена интеракција. Тако се кроз похрањивање персоналних мрежа новим друштвеним контактима производи виртуелни друштвени капитал.

Узимајући у обзир сва наведена гледишта о креирању друштвеног капитала кроз измењене обрасце друштвености, треба рећи да је управо умрежени индивидуализам платформа у оквиру које може да се надомести непостојање микро теорије социјалног капитала јер је, по својој природи, ближи оним аспектима друштвене интеракције који продукују друштвени капитал. Како је природа друштвеног капитала таква да указује на неопходност разматрања друштвених феномена из различитих углова, настојање да се схвати променљива природа друштвених веза, поставља се као подразумевано. Све наведено указује да је умрежени индивидуализам елементар, извор али и последица социјалног капитала: виртуелни друштвени капитал као важан аспект друштвеног капитала подстиче умрежени индивидуализам, а умрежени индивидуализам преко мрежа стимулише развој виртуелног али и друштвеног капитала уопште. Умрежени индивидуализам обезбеђује појединца неопходним ресурсима који су основа за успостављање односа са другима, а социјални капитал се посматра као функција односа између њих.

ЗАКЉУЧАК

Кроз овај рад покушали смо да покажемо да „умрежени индивидуализам“ као образац друштвености није производ комуникационих технологија, али да свој пуни израз управо добија кроз њихов развој. Боље рећи „умрежени индивидуализам“ је поставио задатак информационо-комуникационим технологијама да измене друштвену стварност тако да не укину традиционалне друштвене обрасце. Умреженост о којој у раду говоримо, скреће пажњу на то да је једино човек својом свесном и сврсисходном делатношћу у стању да мења друштво али и самог себе. Такође, анализирајући различите теоријске приступе, закључили смо да је „умрежени индивидуализам“ још једном покренуо стару расправу о односу друштвене структуре и актера и питање њихове улоге у новим процесима.

Указујући на друштвене услове који су погодовали настанку „умреженог индивидуализма“, посебно смо обратили пажњу на индивидуализацију, примећујући да се међу њеним последицама не морају налазити неуклопљени, искорењени и разбијени појединци и заједнице. Савремени појединац може да буде истргнут и искорењен из традиционалних друштвених односа, али се на томе не остаје, већ се изнова укоренењу на подлози нових, а пре свега, на трансформисаним обрасцима друштвености.

У раду се, такође, указује и на то да друштвене мреже представљају директан извор друштвеног капитала. Закључили смо да друштвене мреже преко јаких и слабих веза утичу на приступ појединаца различитим врстама ресурса.

Дакле, било да на нове обрасце друштвености гледамо охрабрујуће, у смислу обogaћења друштвених односа и лакшег позиционирања појединца у њима, било да гледамо песимистично, у смислу крњења традиционалних заједница, потребно је потробније и детаљније да приђемо разматрању друштвених услова који су детерминисани процесом дигитализације, како би смањили јаз између старих, трансформисаних и нових образаца друштвености.

ЛИТЕРАТУРА

- Barnes 1954: John A. Barnes. „Class and committee in a Norwegian Island parish“. *Human Relations*, 7 (1), 39-58.
- Барнес 1982: Хари Е. Барнес. *Увод у историју социологије II*. Београд: БИГЗ.
- Бек 2001: Удрих Бек. *Ризично друштво*. Београд: Филип Вишњић.
- Burt 1992: Ronald Burt. „The Social Structure of Competition“. *Networks and Organizations. Form and Action*. Nohria N. & Eccles R. (eds.). Boston, MA: Harvard Business School Press.
- Burt 2001: Ronald S. Burt. „Structural holes versus network closure as social capital“. *Social Capital: Theory and Research*. Lin, N., K. Cook & R. S. Burt (eds). New Brunswick: Transaction Publishers, 31-56.
- Burt 2002: Ronald S. Burt. „The Social Capital of Structural Holes“. *The New Economic Sociology*. Guillen, M., Collins, R., England, P. and Meyer, M. (eds). New York: Russel Sage Foundation, 148-193.
- Burt 2005: Ronald S. Burt. *Brokerage and Closure: An Introduction to Social Capital*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Castells 2000a: Manuel Castells. *Uspón umreženog društva*. Zagreb: Golden marketing.
- Castells 2001: Manuel Castells. *The Internet Galaxy*. Oxford: University press.
- Castells 2004: Manuel Castells. „Informationalism, Networks, and the Network Society: A Theoretical Blueprint“. *The network society: a crosscultural perspective*. Castells (eds). Northampton, MA: Edward Elgar.
- Coleman 1990: James Coleman. *Foundations of Social Theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Eklund, Sadowski 2021: Lina Eklund, Helga Sadowski. „Doing intimate family work through ICTs in the time of networked individualism“. *Journal of Family Studies*, 29(2).
- Garguilo, Benassi 2000: Martin Garguilo, Mario Benassi. „Trapped in Your Own Net? Network Cohesion, Structural Holes and the Adaptation of Social Capital“. *Organisation Science*, vol. 11, 2, 183-196.
- Гиденс 1998: Ентони Гиденс. *Последице модерности*. Београд: Филип Вишњић.
- Голубовић 2008: Наташа Голубовић. „Извори друштвеног капитала“. *Социологија*, вол. L (2008), № 1 <https://doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-0318/2008/0038-03180801017G.pdf>
- Granovetter 1973: Mark S. Granovetter. „The Strength of Weak Ties“. *American Journal of Sociology*. Vol. 78(6), 1360-1380.
- Granovetter 1982: Mark S. Granovetter. „Alienation reconsidered: The strength of weak ties“. *Connections* 5 (2), 416.
- Granovetter 1983: Mark Granovetter. „The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited“. *Sociological Theory*, Vol. 1, 201-233.
- Heaney, McClurg 2009: Michael T. Heaney, Scott D. McClurg. „Social networks and American politics: Introduction to the special Issue“. *American Politics Research*, 37 (5), 727-741.
- Himanen 2001: Pekka Himanen. *The Hacker Ethic and the Spirit of the Information Age*. New York: Random House, Inc.

- Homans 1974: George C. Homans. *Social Behavior: Its Elementary Forms – Revised Edition*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
- Knoke 2003: David Knoke. *Political Networks: The Structural Perspective*. New York: Cambridge University Press.
- Lash 2002: Scott Lash. „Individualization in a Non-Linear Mode“. *Individualization*. Beck U. and Beck Gernsheim E. London: Sage publications, VII-XIII.
- Latour 2005: Bruno Latour. *Reassembling the social*. Oxford: Oxford UP.
- Lin 2003: Nan Lin. *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lupton 2014: Deborah Lupton. *Digital Sociology*. London & NY: Routledge.
- Петровић 2007: Далибор Петровић. „Од друштвених мрежа до умреженог друштва–један осврт на макро-мрежни приступ у социологији“. *Социологија*, вол. 49(2), 161-182.
- Петровић 2008: Далибор Петровић. *У међумрежју Инјернет и нови обрасци друштвености*. Београд: ИСИ & СФ.
- Петровић 2009: Далибор Петровић. „Интернет у функцији персоналног умрежавања“. *Социологија*, вол. 51(1), 23-44.
- Петровић, Томић 2012: Далибор Петровић, Наташа Томић – Петровић. „Интернет у функцији креирања друштвеног капитала његових корисника“. *XXX Симиозијум о новим технолозијама у џошиланском и телекомуникационом саобраћају – ПосТел 2012*. Београд.
- Пешић 1998: Михајло Пешић. *Социологија*. Београд: Институт за политичке студије – Чигоја.
- Peračković, Petrinjak 2021: Krešimir Peračković, Hrvoje Petrinjak. „Virtual sociability – between virtual communities and networked individualism“. *Disputatio Philosophica*, vol. 23 (1), 43-63. <https://doi.org/10.32701/dp.23.1.3>
- Praprotnik 2019: Tadej Praprotnik. „The power to choose or power to lose? Networked individualism and the usage of social media“. *Management international conference*. Opatija – Croatia. DOI:10.26493/978-961-6832-68-7.12
- Rainie, Wellman 2012: Lee Rainie, Barry Wellman. „Networked: the new social operating system“. *Revija za sociologiju*, 42 (2), 213 -226. DOI:10.5613/rzs.42.2.5
- Rapoport, Horvath 1961: Anatoi Rapoport, William J. Horvath. „A study of a large sociogram“. *Behavioral Science* 6 (4), 279-291.
- Rychłowska-Niesporek 2019: Agnieszka Rychłowska-Niesporek. „Seeking a life partner with the use of internet Technology“. *Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne*, 25(2), 12-31. DOI:10.21697/ucs.2019.25.2.05
- Rychłowska-Niesporek 2023: Agnieszka Rychłowska-Niesporek. „Information society, networked individualism and intimacy practices“. *Transformacje Pismo interdyscyplinarne*, 4(119), 45-65.
- Тили 1997: Чарлс Тили. *Суочавање са друштвеном променом*. Београд: Филип Вишњић.
- Турза 1998: Карел Турза. *Луис Манфордједна кријика модерности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Urry 2003: John Urry. *Global Complexity*. Cambridge: Polity
- Urry 2005: John Urry, J. „The Complexities of the Global“. *Theory, Culture and Society*, 22 (5), 235-254.
- Шкорић 2006: Марко Шкорић. „Микросоциологија социјалног капитала и могућности микро-макро трансације“. *Социјални капијал и друштвена инјерација*. М. Тришковић (ур.). Нови Сад: Филозофски факултет, 35-72.
- Шкорић, Томашевић 2011: Марко Шкорић, Александар Томашевић. „Грановетерова теорија о снази слабих веза“. *Социолошки њрејлед*, 44 (3), 323-336.
- Uzzi 1999: Brian Uzzi. „Embeddedness in the Making of Financial Capital: How Social Relations and Networks Benefit Firms Seeking Financing“. *American Sociological Review*, Vol.64(4), 481-505.
- Wellman, Quan, Witte, and Hampton 2001: Barry Wellman, Haase Quan, James Witte, Keith Hampton. „Does the Internet Increase, Decrease or Supplement Social Capital?“. *American Behavioral Scientist*, Vol. 45(3), 436-455.
- Wittel 2001: Andreas Wittel. „Toward a Network Sociality“. *Theory, Culture Society*, Vol. 18(6), 51-76.

Andrija R. MAKSIMOVIC
Adem A. PRELJEVIC

“NETWORKED INDIVIDUALISM”
- A CHALLENGE OF DIGITALIZATION

SUMMARY

The rise of digital technologies has transformed society into an entirely different environment for living and has turned the individual into an entity within which altered lifestyle habits are nurtured. The transformation of social relationships brought about by digitization is best illustrated through the concept of “networked individualism.” The aim of this paper is to highlight the fundamental characteristics of this phenomenon, as well as its societal conditioning. The fundamental tenets of “networked individualism” manifest through two processes: the process of individualization and the process of societal incorporation of individualized individuals through networks. New technologies condition such a type of social relationships that is based on personal affinities. “Networked individualism” emerges as the dominant form of sociality resulting from the community’s need, as a form of sociality, to establish itself as a network of interpersonal connections, providing a sense of belonging and social identity. On the one hand, this pointed to the impossibility of the community resisting the temptations of the digital era, and on the other hand, it showed its struggle to persist despite changing circumstances. Based on the consideration of various theoretical approaches, the authors observe that networked individualism is used as the primary analytical unit in understanding the organization of society. In this revised understanding, the individual is positioned as an autonomous center within communities characterized by weaker connections compared to their predecessors. The paper raises the question of how weaker connectivity affects social capital and its form in terms of Putnam’s sense of bonding and bridging capital. The shift from dense to dispersed networks results in the transformation of membership from permanent to temporary, partial affiliations with different networks. Communication and interaction remain essential elements of everyday life but occur within the confines of loose networks. The consideration of this new type of social relationships through the so-called network analysis has opened the door to understanding the relationship between traditional and modern society, with a focus on their mutual interplay and complementarity.

Keywords: digitization, social relationships, networks, social capital, “networked individualism”.